

Overvåking av Gjersjøen og Kolbotnvannet med tilløpsbekker 1972-2014 -med vekt på viktige resultater fra 2014

Tittel:

Overvåking av Gjersjøen og Kolbotnvannet med tilløpsbekker 1972-2014 med vekt på viktige resultater fra 2014

Løpenummer:

6819-2015

ISBN-nummer:

978-82-577-6554-5

Oppdraget er utført av Norsk institutt for vannforskning, NIVA

Prosjektleder:

David A. Strand

Forfattere:

David A. Strand
Camilla H. C. Hagman
Vladyslava Hostyeva
Odd Arne Segtnan Skogan

Medarbeidere:

Ingar Beccan
Aina Charlotte Wennberg
Randi Åmodt, Oppegård Kommune
Fayej Ahmad Shuvo, Oppegård Kommune

Kvalitetssikring:

Nikolai Friberg

Fagområde:

Eutrofi Ferskvann

Oppdragsgiver:

Oppegård kommune, Vann, avløp og renovasjon, virksomhet VAR

Layout og trykk:

CopyCat

Foto:

Tone Jøran Oredalen
Camilla B. Halstvedt
Sigrid Haande

Utgitt april 2015

Forord

Denne rapporten presenterer en kortfattet oversikt over miljøtilstanden i Gjersjøen og Kolbotnvannet med tilløpsbekker, for perioden 1972 til og med 2014. Undersøkelsene er utført på oppdrag fra Oppegård kommune.

Det finnes systematiserte data fra Gjersjøen og Kolbotnvannet helt tilbake til 1972. Observasjoner i sjøene er gjort så langt tilbake som i 1953. Regelmessig overvåking av vannkvaliteten gjennom lang tid gir et godt grunnlag for å se utviklingen av innsjøenes status gjennom hele perioden. Overvåkingen omfatter fysiske, kjemiske og biologiske forhold i innsjøene, samt kjemiske forhold, transport av næringsstoffer og bakteriologiske forhold i tilløpsbakkene.

Undersøkelsene av innsjøene og de viktigste tilførselsbakkene genererer mye data. I samråd med oppdragsgiveren Oppegård kommune har vi de siste årene valgt en todeling av rapporteringen av overvåkingen:

- En forenklet og kortfattet rapport (denne) som omtaler de viktigste resultatene, trendene og konklusjonene fra undersøkelsene i vassdraget på en pedagogisk måte.
- Datarapport med beskrivelser av metoder og presentasjon av rådata, tabeller og figurer med noe utfyllende tekst.

Vannkvaliteten i Gjersjøen og Kolbotnvannet med tilløpsbekker er vurdert og tilstandsklassifisert iht. kriteriene som gis i vannforskriften (vanndirektivet). Tilstandsklassifisering av termotolerante koliforme bakterier/E.- coli er ikke inkludert i klassifiseringsveilederen iht. vannforskriften, og vurderingen av bakterieinnhold er derfor gjort iht. SFTs klassifiseringssystem.

Oslo, 20.04.2015

David A. Strand
Prosjektleder

Nikolai Friberg
Forskningsleder

Innhold

3 Sammendrag og konklusjoner

- 3 Gjersjøen
- 3 Kolbotnvannet

4 Innledning og historikk

5 Gjersjøbakkene

- 5 Tilførsler til Gjersjøen
- 6 Miljøtilstand i bekkene

7 Utvikling og tilstand i Gjersjøen

- 7 Fysiske og kjemiske forhold
- 8 Biologiske forhold
- 9 Miljøtilstand i Gjersjøen

10 Kolbotnbakkene

- 10 Tilførsler til Kolbotnvannet
- 11 Miljøtilstand i bekkene

12 Utvikling og tilstand i Kolbotnvannet

- 12 Fysiske og kjemiske forhold
- 14 Biologiske forhold
- 15 Miljøtilstand i Kolbotnvannet

Sammendrag og konklusjoner

Vannkvaliteten i Gjersjøen og Kolbotnvannet med tilløpsbekker er vurdert og tilstandsklassifisert iht. kriteriene som gis i vannforskriften, som er det norske regelverket for gjennomføring av EUS vanddirektiv (Vanddirektivet). Dette systemet baserer seg på biologiske kvalitetselementer, med fysiske og kjemiske støtteparametere (totalfosfor, totalnitrogen, siktedyp). Dette systemet har følgende inndeling i tilstandsklasser: Svært god, god, moderat, dårlig og svært dårlig (**Tabell 1 a**). Miljømålet som gjelder i Vannforskriften er grensen mellom god og moderat status. Tilstandsklassifisering av termotolerante koliforme bakterier/E.- coli er ikke inkludert i klassifiseringsveilederen iht. Vannforskriften, og vurderingen av bakterieinnhold er derfor gjort iht. SFTs klassifiseringssystem. Dette systemet har en inndeling i vannkvalitetsklasser fra Klasse I-V: meget god, god, mindre god, dårlig og meget dårlig (**Tabell 1 b**).

Konsentrasjonen av fosfor, nitrogen og tarmbakterier er viktige mål på miljøtilstand i ferskvann. I ferskvann er fosfor det viktigste begrensende næringsstoffet for planteplankton, mens høyt innhold av tarmbakterier forringer vannforekomstens egnethet for både drikkevann og bading. Næringsstoffet nitrogen har først og fremst betydning når vannet fra vassdraget renner ut i Indre Oslofjord, hvor høye konsentrasjoner av nitrogen kan bidra til økt algevekst.

Vannområdet PURA har gjennomført en ny vurdering og fastsettelse av vanntyper for alle vannforekomstene i forbindelse med revidering av tiltaksanalysen i 2013 for planperiode 2016-2021. Vanntypene er fastsatt i henhold til veilder 02:2013 (Direktoratsgruppa, Vanddirektivet 2013) og vi har i denne rapporten valgt å bruke de samme vanntypene. Dette fører til at vannforekomstene Tussebekken og Dalsbekken går fra å være vanntype «kalkrik og humøs» til leirpåvirket, mens Kantorbekken, Geverudbekken og Dalsbekken endres fra vanntype «kalkrik og klar» til leirpåvirket. Leirdeknings i nedbørfeltene er beregnet av Bioforsk. For de øvrige vannforekomstene er det ikke endring av vanntype. Dette fører til at vannforekomstene som har blitt endret til leirpåvirket typene får mindre strenge grenser for tilstandsklasser enn tidligere og for leirpåvirkede elver er det kun to tilstandsklasser (god og moderat).

Tabell 1. Fargeforklaring for a) Klassifiseringssystemet iht. vannforskriften [Direktoratsgruppa Vanddirektivet 2009], og b) SFTs tilstandsklasser for vannkvalitet [SFT 1997].

Tilstandsklasse	Miljømål
Svært god	God økologisk status
God	
Moderat	Dårlig økologisk status Tiltak må gjennomføres
Dårlig	
Svært dårlig	

Tilstandsklasse
I Meget god
II God
III mindre god
IV Dårlig
V Meget dårlig

Gjersjøens tilløpsbekker

Tilførselsbekkene til Gjersjøen har fått mindre strenge klassegrenser som følge av endring i vanntype. Det er fortsatt svært høye konsentrasjoner av nitrogen og tarmbakterier, og det registreres ingen vesentlig bedring i tilstanden i bekkene siden ca. 1990. Det er derfor fortsatt betydelig behov for å redusere forurensningen av disse bekkene, selv om bekkene har mildere klassegrenser. Gjersjøelva har et høyt innhold av nitrogen hvilket er ugunstig for Indre Oslofjord der nitrogen stimulerer til økt vekst av planteplankton. Innholdet av fosfor er relativt

lavt og har endret seg lite de siste årene. Det går lite tarmbakterier ut fra Gjersjøen med Gjersjøelva på grunn av fortykning og selvrensingsprosesser i innsjøen.

Gjersjøen

Totalfosfor påvirker mengden planteplankton i innsjøen, mens klorofyll-a er et mål på konsentrasjonen av planteplankton. Disse parametrene har bedret seg fra 1983. Konsentrasjonen av totalfosfor var lavere i 2014 sammenlignet med 2013 og var på samme nivå som i 2012. Basert på totalfosfor kan innsjøen klassifiseres i tilstandsklasse god (**Tabell 2**). Mengden av klorofyll-a gir tilstandsklasse svært god. Sikten i Gjersjøen har bedret seg siden slutten av 1980-tallet og gir tilstandsklasse god i 2014. Nitrogeninnholdet har vært og er fremdeles veldig høyt, og selv om det har vært en viss nedgang fra det høyest målte nivået i 1995 (1800 µg/L), så er Gjersjøen i tilstandsklasse dårlig i forhold til denne parameteren. Nitrogen vurderes som en mindre vesentlig miljøparameter for vannkvaliteten i Gjersjøen enn de tre over nevnte parametrene.

Tabell 2. Tilstandsklasser for Gjersjøen 2014. (Oppgitte verdier er middelverdier for sesongen).

År	2014
Total fosfor (µg/l)	11
Klorofyll (µg/l)	4,5
Sikt (m)	3,6
Total nitrogen (µg/l)	1317

Kolbotnvannets tilløpsbekker

Ser en på utviklingen fra 1994 og frem til 2014, har tilstanden til Kolbotnbekkene (Augestad-, Skredderstu- og Midtoddveibekken) med få unntak vært klassifisert som dårlig til svært dårlig for alle de tre miljøparametrene totalfosfor, total-nitrogen og tarmbakterier. Det er store år til år variasjoner, og i 2014 var det litt bedre forhold i Augestadbekken, Skredderstubekken og Midtoddveibekken.

Det kan forekomme punktutslipp av kloakk. I Myrvollbekken og Nordengabekken er forholdene bedre sammenlignet med de tre andre tilførselsbekkene, men også her er det år til år variasjoner. Det er fortsatt et betydelig behov for å redusere forurensningen i alle bekkene som renner inn i Kolbotnvannet.

Kolbotnvannet

Siden begynnelsen av 1990-tallet har det skjedd en bedring i vannkvaliteten i Kolbotnvannet, men i årene 2005-2007 var det igjen høyere konsentrasjoner av totalfosfor og klorofyll-a og perioder med kraftig oppblomstring av toksinproduserende cyanobakterier. I juni 2007 ble det installert en Limnox-lufter i Kolbotnvannet for å motvirke frigjøring av fosfat fra sedimentet. Limnoxen hadde en positiv effekt på oksygenkonsentrasjonen i vannet. I 2007-2010 ble det observert en betydelig tilbakegang i totalfosfor i bunnvannet i Kolbotnvannet og resultatene indikerer at luftningen av bunnvannet reduserte interngjødslingen med ca. 50-80 %. Bruken av Limnox-lufteren i Kolbotnvannet har utvilsomt hatt en positiv effekt på fosforinnholdet i innsjøen. I årene 2010 til 2013 har det i perioder vært tekniske og diftsmessige problemer som har gjort at Limnoxen peroxidevis ikke har fungert optimalt, mens i 2014 har Limnox fungert normalt.

I 2014 ble det ikke observert noen oppblomstring av cyanobakterieslekten Planktothrix. Det var derimot en kraftig oppblomstring av cyanobakterieslekten Dolichospermum som er potensielt giftproduserende, men det ble ikke påvist algetoksin av typen microcystin i 2014. Basert på klorofyll-a og siktedyp ble Kolbotnvannet i 2014 klassifisert i tilstandsklasse dårlig (**Tabell 3**). Innholdet av totalfosfor gir tilstandsklasse moderat, mens innholdet av totalnitrogen i Kolbotnvannet gir tilstandsklasse god. Nitrogen er en mindre vesentlig miljøparameter i Kolbotnvannet.

Tabell 3. Tilstandsklasser for Kolbotnvannet i 2014. (Oppgitte verdier er middelverdier for sesongen).

År	2014
Total fosfor (µg/l)	23,5
Klorofyll (µg/l)	18,8
Sikt (m)	2,1
Total nitrogen (µg/l)	567

Innledning og historikk

NIVA har siden 1960-tallet overvåket vannkvaliteten både i Gjersjøen og Kolbotnvannet med tilløpsbekker. De lange tidsseriene har gjort det mulig å følge utviklingen i vannforekomstene, foreslå tiltak og fange opp effektene av disse tiltakene.

Størstedelen av nedbørfeltet til Kolbotnvannet og Gjersjøen ligger i Oppegård kommune, mens mindre deler ligger innenfor kommunene Ski og Ås, samt en liten del innenfor Oslo. Gjersjøen er drikkevannskilde for kommunene Oppegård og Ås.

Store tilførsler av fosfor fra urensset husholdnings-kloakk i 1950-årene førte til massiv oppblomstring av blågrønnalger, til dels av giftproduserende stammer, i Gjersjøen. Nordre Follo Renseanlegg, som ble satt i drift i 1971, fjernet mye fosfor og organisk stoff som ble tilført med kloakkvannet.

Overføring av utløpet fra renseanlegget direkte til Bunnefjorden har også bidratt til kraftig redusert fosforkonsentrasjon i Gjersjøen, samt reduserte algemengder.

Boligutbyggingen etter krigen og installering av vann-klosetter forårsaket betydelig økning i tilførslene av næringssalter til Kolbotnvannet. Etter hvert ble det bygget ledningsnett for oppsamling av avløpsvannet til renseanlegg, men da dette var mangelfullt, fant mye av avløpsvannet fortsatt veien til grøfter og bekker før det rant ut i innsjøen. Feilkoblinger, lekkasjer og overløp fra kommunale kloakknnett er vanlig årsak til forurensning fra tettbygd strøk.

De siste årene har det vært et sterkt fokus på Kolbotnvannet, både fra kommunen, kommunens innbyggere og medias side. Årsaken til fokuset har vært vedvarende dårlig vannkvalitet og oppblomstring av giftproduserende cyanobakterier. Problemene har gjort vannet uegnet til bading, og redusert rekreasjons- og bruksverdien for folk i nærområdet. I perioden 2005-2007 var Kolbotnvannet til tider stengt for bading om sommeren. Tiltak for å redusere tilførslene og derved bedre vannkvaliteten i Kolbotnvannet var prioriterte områder i Oppegård kommunens "Tiltaksplan for VA 2006 - 2009". Innenfor denne rammen har NIVA gjort en vurdering av hvilke tiltak som forventes å ha best effekt for vannkvaliteten i Kolbotnvannet ("Tiltaksvurdering i Kolbotnvannet" – NIVA rapport 5147). Det ble i denne tiltaksvurderingen beskrevet to eksterne og to interne tiltak.

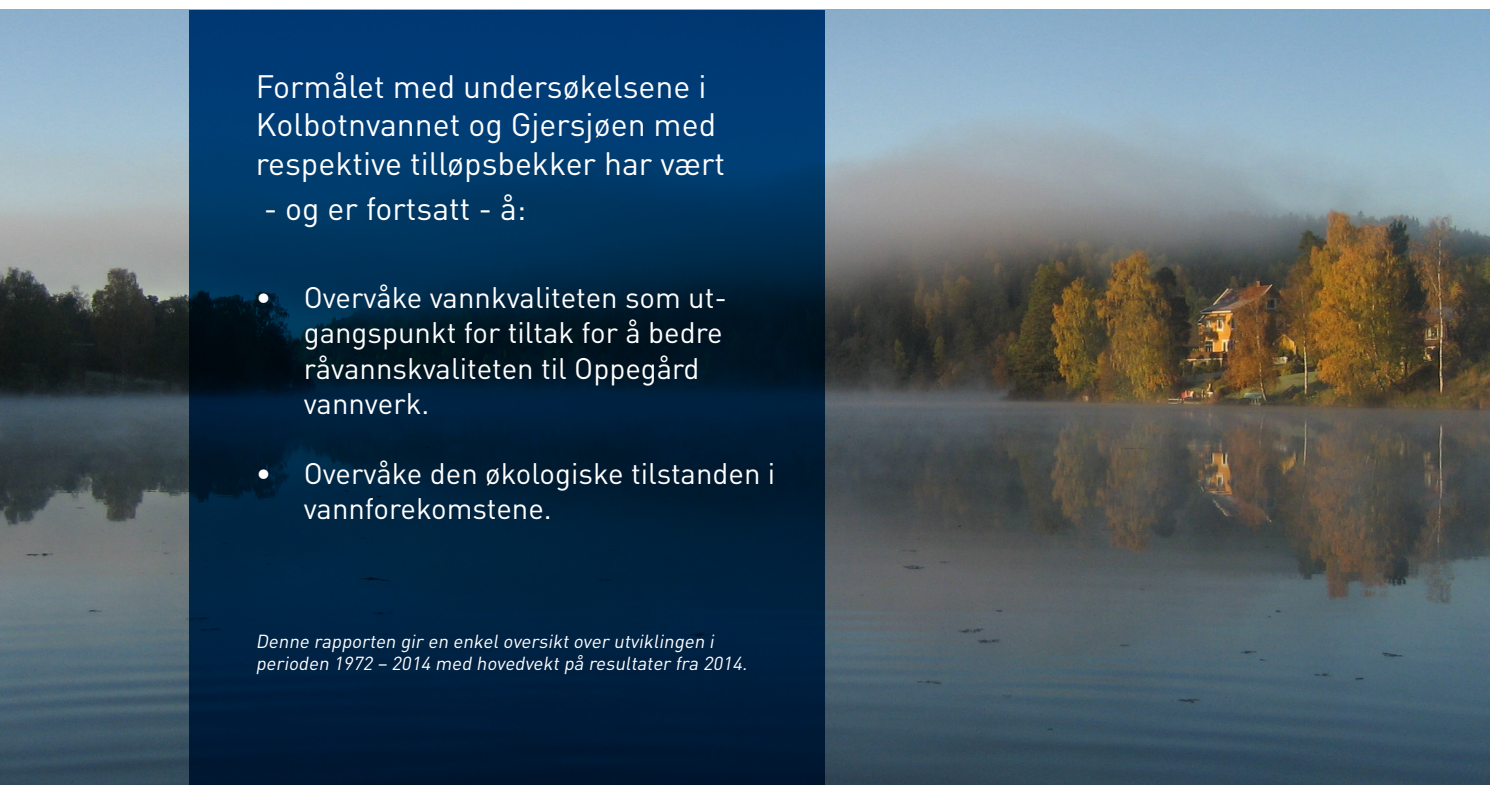
Prøvetaking i innsjøene ble foretatt på de tidligere etablerte stasjonene ved maksimalt innsjødyb, hhv. på 55 meters dyp i Gjersjøen og 18 meter i Kolbotnvannet. I hver av innsjøene ble det gjennomført i alt 6 prøvetakingstokt, fra mai til oktober.

Tilløpsbekker både til Gjersjøen (5 bekker + utløpsbekken Gjersjøelva) og Kolbotnvannet (5 bekker) ble prøvetatt for analyser av kjemiske parametere og tarmbakterieinnhold en gang pr. måned, fra januar til desember.

Formålet med undersøkelsene i Kolbotnvannet og Gjersjøen med respektive tilløpsbekker har vært - og er fortsatt - å:

- Overvåke vannkvaliteten som utgangspunkt for tiltak for å bedre råvannskvaliteten til Oppegård vannverk.
- Overvåke den økologiske tilstanden i vannforekomstene.

Denne rapporten gir en enkel oversikt over utviklingen i perioden 1972 - 2014 med hovedvekt på resultater fra 2014.

Vannforskriften

I forbindelse med implementeringen av EUs Vanddirektiv i norsk lovverk (vannforskriften) er det utarbeidet nye kriterier for å klassifisere miljøtilstand i elver og innsjøer. Hovedvekten i klassifiseringssystemet er lagt på biologiske parametre, og vannkjemiske parametre, samt siktedyp tjener som støtte for vurdering basert på biologiske kriterier.

Klassifiseringssystemet er inndelt i tilstandsklassene svært god, god, moderat, dårlig og svært dårlig, og det er oppgitt en naturtilstand for hver parameter. Miljømålet er definert som grensen mellom moderat og god økologisk tilstand, og i vannforekomster som er i tilstandsklasser moderat eller dårligere skal det iverksettes tiltak for å bringe vannkvaliteten til klasse god eller bedre. Et klassifiseringssystem er utarbeidet og beskrevet i Veileder 01:2009 (Direktoratsgruppa 2009), og en revidert utgave av klassifiseringssystemet er nå publisert i Veileder 02:2013 (Direktoratsgruppa 2013). De reviderte klassegrensene og miljømålene er brukt i denne rapporten.

Det er utarbeidet en inndeling i ulike vanntyper basert på parametrene kalsium og humusinnhold, samt størrelse og høydereion (høyde over havet). Grunnen til denne vann-typeinndelingen er at ulike vanntyper har ulik naturtilstand, og at dagens tilstand uttrykkes som avvik fra denne. For hver innsjøtype er det utarbeidet en forventet referanseverdi for den aktuelle parameteren, og tilstandsklassene er basert på avvik fra referanseverdi. Sammenlignet med SFT's klassifiseringssystem, hvor det ikke ble modifisert avhengig av vanntype,

vil klassifiseringssystemet iht. vannforskriften ha strenge, eller mindre strenge grenser mellom de tilsvarende tilstandsklassene avhengig av vanntypen.

For innsjøene i Oppegård kommune har vanntypene blitt angitt ved å vurdere tilgjengelige måledata for kalsium og farge (humusinnhold). Vannområde PURA har i sin tiltaksanalyse for 2016-2021 gjort en ny vurdering og fastsettelse av vanntype også vurdert vanntype for flere av tilløpsbakkene til Gjersjøen og Kolbotnvannet, og vi har i denne rapporten benyttet de samme vanntypene for bekkene.

Gjersjøen og Kolbotnvannet tilhører innsjøtype L-N1, kalkrik og klar.

Augustadbekken, Skredderstubekken, Midtoddbekken, Myrvollbekken, Nordengabekken, og Gjersjøelva tilhører elvetype 9, kalkrik og klar.

Tussebekken, Greverudbekken, Kantorbekken, Fåleslora, og Dalsbekken og tilhører elvetype 11, leirpåvirkede elver.

For de aktuelle innsjøene og bekkene er klassegrensene iht. vannforskriften noe mindre strenge enn i det tidligere brukte SFT's klassifiseringssystem. Tilstandsklassifisering av termotolerante koliforme bakterier/E.- coli er ikke inkludert i klassifiseringsveilederen iht. vannforskriften, og vurderingen av bakterieinnhold er derfor gjort iht. SFTs klassifiseringssystem.

Gjersjøbekkene

Tilførsler til Gjersjøen

Variasjoner i tilførselen av næringsstoffer fra år til år henger sammen med nedbør, forskjeller i snøsmelting, utspyling fra ledningsnett og utvasking fra landbruksområder. Langtidsendringer skjules derfor noe av de store år-til-år variasjonene. Mengden tilførsler i den enkelte bekken avhenger både av næringsstoffinnholdet og mengden vann som transporteres i bekken.

Tilførslene av både fosfor og nitrogen var til tider svært høye på 1980-tallet og deretter var det en klar reduksjon i årene fram mot slutten av 1990-tallet (**Fig. 1**). De siste tiårene har det vært mindre variasjoner i tilførslene av næringsstoffer, med unntak av en sterk økning i tilførsel av både fosfor og nitrogen til Gjersjøen i 2008. Vinteren 2008 var uvanlig mild og det kom mye nedbør i form av regn i januar-mars. I de følgende årene var det en nedgang i tilførslene av fosfor og nitrogen til Gjersjøen. I 2014 var de totale fosfor og nitrogentilførslene høyere enn i 2013, dette kan ha sammenheng med økt nedbørmengde i 2014.

Fosfor tilføres bekkene fra kommunalt avløpsvann og fra landbruksarealer. Beregningene for 2014 viser at tilførslene av totalfosfor til Gjersjøen var høyere i alle bekkene sammenlignet

med 2013. Den største økningen i tilførsel av totalfosfor var i Fåleslora. Det var bekkene Dalsbekken og Fåleslora som fraktet mest fosfor til Gjersjøen i 2014, mens Greverudbekken bidro minst.

Ved å sammenligne vannføring og tilførsel av fosfor i bekkene, er det mulig å antyde om tilførselene skyldtes punktutslipp og overløp fra ledningsnett eller erosjon fra landbruksarealene. Høye konsentrasjoner ved lav vannføring tyder på punktutslipp, mens høye konsentrasjoner ved høy vannføring tyder på at erosjon og overløp er de viktigste kildene. Dataene fra 2014 tyder i hovedsak på det siste alternativet. Den største tilførselen av fosfor fra bekkene til Gjersjøen i 2014 skjedde i perioder med mye nedbør og høy vannføring, som i januar til mars, oktober og november. Rundt 30 prosent av tilførslene av totalfosfor kom i oktober da det var svært mye nedbør som kom som regn.

Nitrogen i bekkene stammer fra nedbør, landbruks- og skogarealer, tette flater (hovedsakelig i tettbygde strøk) og kommunalt avløpsvann. Det var en økning i totalnitrogentilførslene fra alle bekkene i 2014 sammenlignet med 2013 (**Fig. 1**), og den største økningen var i Dalsbekken. De største bidragene av totalnitrogen i 2014 kom fra Dalsbekken og Fåleslora, mens Kantorbekken hadde den laveste tilførselen.

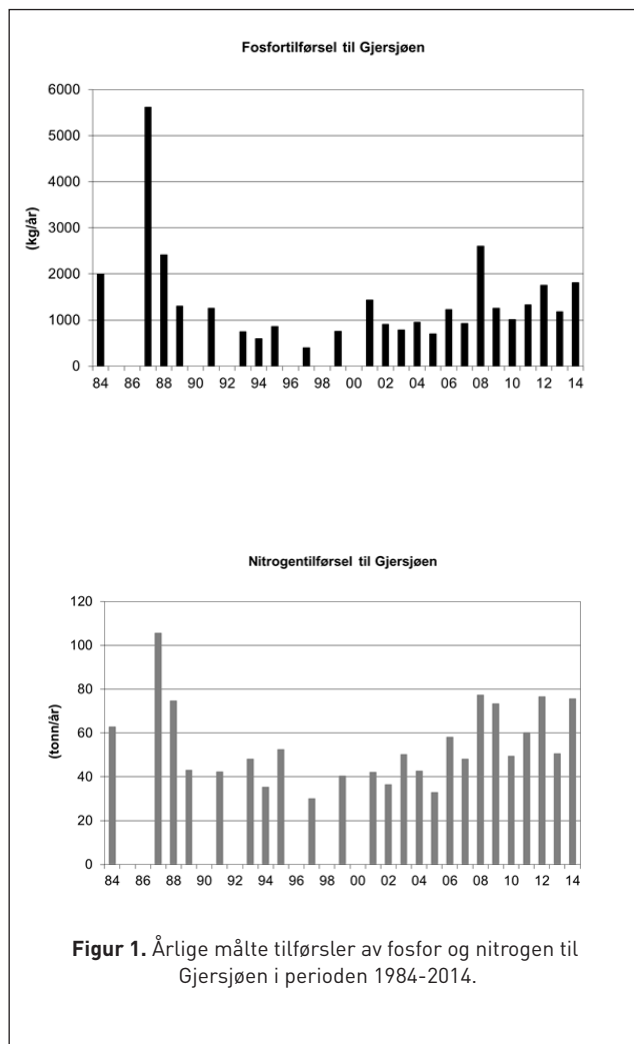
I 2014 ble det målt høye verdier av tarmbakterier i flere av tilførselsbekkene til Gjersjøen. Ved å beregne 90-persentiler vil ekstremepisoder fjernes, og **Figur 2** viser innholdet av tarmbakterier i tilførselsbekkene til Gjersjøen samt i Gjersjøelva. De siste årene har innholdet av tarmbakterier vært spesielt høyt i Kantorbekken og Greverudbekken, og dette var tilfelle også i 2014. I Gjersjøelva, utløpselva fra Gjersjøen, var innholdet av tarmbakterier likt foregående år.

Resultatene tyder på at det finnes betydelige, lokale utslippskilder i nedbørfeltet, lekkasjer/overløp på det eksisterende ledningsnett eller en kombinasjon av disse faktorene. Det er i våre tidligere anbefalinger påpekt at en utbedring av ledningsnett vil være det viktigste tiltaket for å bedre vannkvaliteten. Vi foreslår derfor en mer detaljert kartlegging i vassdraget for å lokalisere de viktigste kildene.

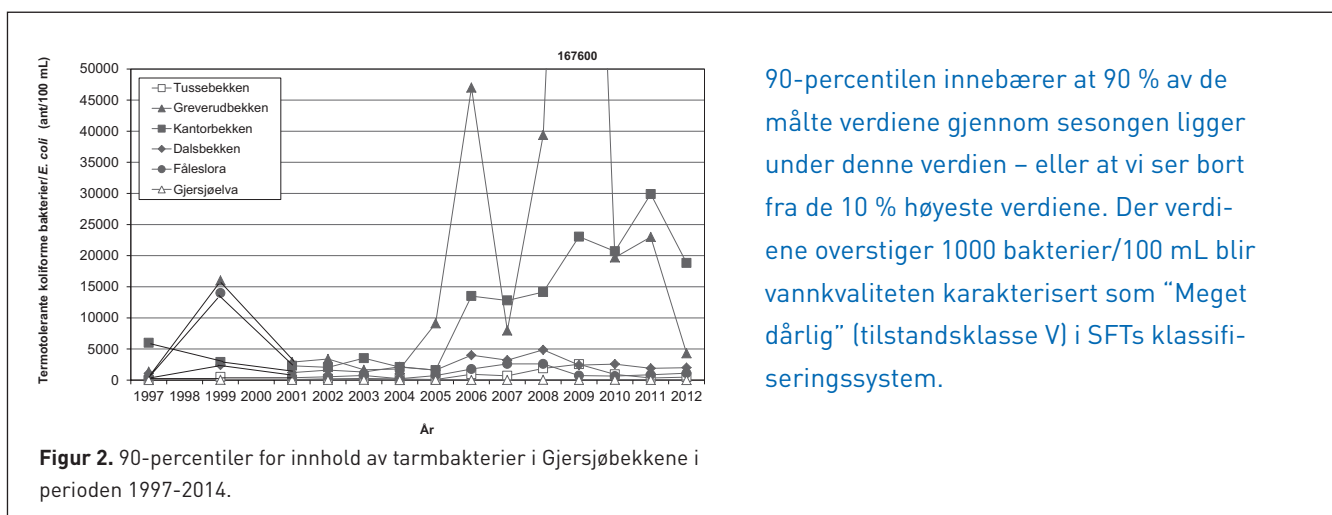
Miljøtilstand i bekkene

En samlet vurdering av tilførselsbekkene til Gjersjøen viser høye konsentrasjoner av nitrogen og tarmbakterier og at det fortsatt er behov for å redusere forurensningen av disse bekkene. Det er ikke registrert noen vesentlig forbedring i tilstanden i bekkene siden ca. 1990. Selv med usikkerheten knyttet til vannførings- og stofftransportberegninger, er hovedtrekkene i utviklingen klare.

Tilstandsklassifiseringen av Gjersjøen og Kolbotnvannet med tilløpsbekker er gjort iht. kriteriene som gis i vannforskriften (Vanndirektivet), med unntak av tilstandsklassifiseringen av termotolerante koliforme bakterier/E.- coli er gjort iht. Miljødirektoratets klassifiseringssystem. Informasjon om vann typer er gitt i faktaboksen om vannforskriften, samt i **Tabell 1**. Konsentrasjonen av fosfor, nitrogen og tarmbakterier er viktige mål på miljøtilstand i ferskvann. Både fosfor og nitrogen er viktige næringsstoffer for vekst av store konsentrasjoner av planteplankton, mens høyt innhold av tarmbakterier er uønsket da dette forringer vannforekomstens egnethet for både drikkevann og bading. I beskrivelsen av tilstanden i bekkene har vi lagt vekt på fosfor og tarmbakterier, da disse har størst betydning for vannkvaliteten.

Figur 1. Årlige målte tilførsler av fosfor og nitrogen til Gjersjøen i perioden 1984-2014.

Figur 2. 90-persentiler for innhold av tarmbakterier i Gjersjøbekkene i perioden 1997-2014.

90-percentilen innebærer at 90 % av de målte verdiene gjennom sesongen ligger under denne verdien – eller at vi ser bort fra de 10 % høyeste verdiene. Der verdiene overstiger 1000 bakterier/100 mL blir vannkvaliteten karakterisert som “Meget dårlig” (tilstandsklasse V) i SFTs klassifiseringssystem.

I forbindelse med overvåking for vannområde PURA har det blitt tatt prøver av bunndyr i disse tilførselsbekkene til Gjersjøen og til Gjersjøelva. Det henvises til PURAs overvåkingsrapport for 2014 for mer informasjon om tilstandsklassifisering basert på bunndyr.

I **Tussebekken** var det en bedring i innholdet av totalfosfor og totalnitrogen sammenlignet med 2012-2013. I 2012 var det stor utbyggingsaktivitet og omfattende sprengningsarbeid i nedbørfeltet, men denne aktiviteten er nå avsluttet. Innholdet av totalfosfor gir tilstandsklasse god, innholdet av totalnitrogen gir tilstandsklasse moderat og innholdet av tarmbakterier gir tilstandsklasse dårlig.

I **Greverudbekken** var det omtrent samme forhold i 2014 som i 2013, men bedre enn i perioden fra 2008-2009. Innholdet av totalfosfor gir tilstandsklasse god, innholdet av totalnitrogen gir tilstandsklasse moderat og tarmbakterier gir tilstandsklasse svært dårlig.

Kantorbekken klassifiseres som svært dårlig utfra innholdet av tarmbakterier. Innholdet av totalfosfor gir tilstandsklasse god og innholdet totalnitrogen gir tilstandsklasse moderat.

Dalsbekken klassifiseres som svært dårlig utfra innholdet av tarmbakterier. Innholdet av totalfosfor gir tilstandsklasse god, og det var en økning av fosforinnhold sammenlignet med tidligere år.

Fåleslora klassifiseres som god utfra innholdet av totalfosfor. Det har vært en reduksjon i innholdet av totalnitrogen sammenlignet med tidligere år, og innholdet av totalnitrogen gir tilstandsklasse moderat. Innholdet av tarmbakterier gir tilstandsklasse svært dårlig.

Gjersjøelva har et høyt innhold av nitrogen (dårlig), hvilket er ugunstig for Indre Oslofjord der nitrogen ofte stimulerer til økt vekst av planteplankton. Innholdet av totalfosfor er omtrent på samme nivå som totalfosforkonsentrasjonen Gjersjøen (tilstandsklasse svært god i Gjersjøelva). Det transporteres lite tarmbakterier ut fra Gjersjøen med Gjersjøelva på grunn av fortykning og selvrensingsprosesser i innsjøen.

Utvikling og tilstand i Gjersjøen

Fysiske og kjemiske forhold

Oppegård Vannverk har inntaksdyp på 36 m i Gjersjøen og oksygenmetningen her er av betydning for kvaliteten på råvannet. Metningen på 30 m dyp har økt jevnt fra ca 20 % i 1972 til 60 % i 1990 og har ligget over 60 % de siste 25 årene. Lave verdier på 1960- og 70-tallet førte til ugunstig høye konsentrasjoner av mangan og jern på dypt vann. Økte oksygenkonsentrasjoner er derfor også en klar indikasjon på at vannkvaliteten i Gjersjøen er blitt betydelig bedre i løpet av 1980- og 1990-årene.

Vannmassenes innhold av næringsalter har avgjørende betydning for utviklingen av planteplankton i en innsjø, både kvantitativt og kvalitativt. Middelkonsentrasjonen av totalfosfor gjennom sesongen var veldig høy i 1972 (26 µg/L) og plasserte Gjersjøen i tilstandsklasse dårlig iht. vannforskriften. Etter at Nordre Folle Renseanlegg ble satt i drift i 1971 sank fosforkonsentrasjonen frem til 1995 og har siden holdt seg mellom 10-15 µgP/l helt frem til 2012 (**Fig. 3**). I 2014 var totalfosforkonsentrasjonen i Gjersjøen 11 µg/l, og dette tilsvarer tilstandsklasse god iht. vannforskriften.

Tabell 4. Tilstandsklasser for Gjersjøebekkene i 1995-2014. Totalfosfor og totalnitrogen er klassifisert etter vannforskriftens klassifiseringssystem, mens E. coli er klassifisert etter SFT's klassifiseringssystem. Vanntype er gitt for hver vannforekomst (9=kalkrik og klar, 11=leirpåkviket med dekningsgrad (%)). Merk: for leirpåkvikede elver er klassegrensene mindre strenge for totalfosfor og totalnitrogen og det er kun to tilstandsklasser: god og moderat.

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Tussebekken (11, 30%)																				
Tot-P	19	19	20		20		21	21	21	25	17	22	25	26	23	26	23	37	25	20
Tot-N	1150	1285	1269		1264		973	1125	1183	1188	1128	1224	1316	1004	1075	1136	1075	2064	1507	1075
TBK/E. coli			68		510		100	209	262	186	82	937	688	1880	2550	920	342	480	238	339
Greverudbekken (11, 30%)																				
Tot-P	26	86	26		64		63	36	60	43	32	60	32	144	188	34	37	39	36	39
Tot-N	1183	1892	1331		1464		1409	1133	1209	1487	1312	1609	1265	2013	2542	1217	1267	1264	1443	1350
TBK/E. coli			1350		16000		2900	3400	1664	1770	9110	47000	7960	39400	167600	19700	23000	4300	22200	10800
Kantorbekken (11, 30%)																				
Tot-P	37	50	45		38		38	42	47	59	86	61	57	48	52	67	50	40	47	46
Tot-N	1250	1385	1248		1591		1145	925	925	947	1283	1250	1072	991	1117	1208	1025	1050	1184	1150
TBK/E. coli			5996		2900		2300	2050	3520	2090	1600	13510	12800	14150	23050	20700	29900	18820	26700	12800
Dalsbekken (11, 40%)																				
Tot-P	54	43	42		40		61	50	39	56	45	48	45	59	51	51	51	67	53	48
Tot-N	2592	2241	2508		1845		1773	1767	2409	2588	2056	2359	2059	2054	2025	2142	1875	2155	1959	2100
TBK/E. coli			1084		2400		1200	1610	1300	2140	1600	4000	3200	4867	2408	2570	1886	2000	2190	2380
Fåleslora (11, 30%)																				
Tot-P	31	30	24		144		35	28	32	34	32	28	39	91	23	36	30	38	30	32
Tot-N	5025	4458	3596		3736		2382	2548	3975	3505	3302	2913	4238	7107	7758	5758	4025	2873	2805	2283
TBK/E. coli			269		14000		373	530	746	228	725	1770	2600	2600	724	647	854	1100	717	1163
Gjersjøelva (9)																				
Tot-P	11	9	11		15		18	13	12	10	11	12	13	14	14	14	13	14	14	15
Tot-N	1725	1654	1492		1564		1291	1308	1467	1465	1365	1541	1643	1627	1592	1592	1508	1567	1498	1392
TBK/E. coli			13		36		24	16	39	8	22	31	22	41	31	46	28	13	23	142

Næringssaltene fosfor og nitrogen (P og N) er oppgitt med aritmetrisk middel for året (µg/L).

Termotolerante koliforme bakterier/E.coli er gitt som 90-percentil, dvs at 90% av målingene ligger under denne verdien (ant/100ml)

Oksygen

En innsjø tilføres oksygen fra overflatelaget ved innblanding av atmosfærisk oksygen, fra planter og algers fotosyntese, samt fra elvevann. Lang tids forurensning av dype innsjøer kan føre til lav oksygenkonsentrasjon i dypvannet. Partikler i tilført kloakkvann, erosjonsmateriale /landbruksavrenning og produserte alger synker til bunns og fører til bakteriell nedbrytning av det organiske materialet. Dette forbruger oksygen i bunnslammet og i de dypeste vannmasser. Dette gjelder spesielt mot slutten av sommer- og vintersesongen når innsjøen har vært beskyttet mot sirkulasjon og utluftning pga. et lettere overflatelag og evt. isdekke.

Oksygenmetning angir hvor mye oksygen som er løst i vannet i forhold til den mengden som maksimalt finnes i vannet ved en gitt temperatur. Det er 100 % oksygenmetning når oksygenkonsentrasjonen i vannet er i balanse med oksygenet i atmosfæren ved den aktuelle temperaturen.

Fosfor

Fosfor er en kjemisk nøkkelparameter for klassifisering av miljøtilstand i en innsjø, siden den er en forutsetning og ofte den begrensende faktor for planteplanktonvekst. Fosfor i innsjøer finnes som oppløst organisk fosfor, fosfat (PO_4^{3-}) og partikkelbundet i uorganisk eller organisk materiale. Totalfosfor-analysene omfatter alle fraksjonene. Fosfat (PO_4^{3-}) er den mest biotilgjengelige fraksjonen for planteplanktonet og blir tatt opp i algebiomassen gjennom fotosyntesen.

Nitrogen

Nitrogen, som er et plantenæringsstoff på linje med fosfor, vil som regel ikke stimulere til algevekst i ferskvann, men er hovedårsaken til algeoppblomstringer i havet. Nitrat (NO_3^-) og ammonium (NH_4^+) er de viktigste nitrogenkildene for planteplanktonet i innsjøen. Nitrogen oppfattes ikke som avgjørende viktig for tilstanden i de undersøkte vassdragene, men tas likevel med i vurderingene fordi nitrogentilførslene fra vassdraget til Indre Oslofjord er viktige.

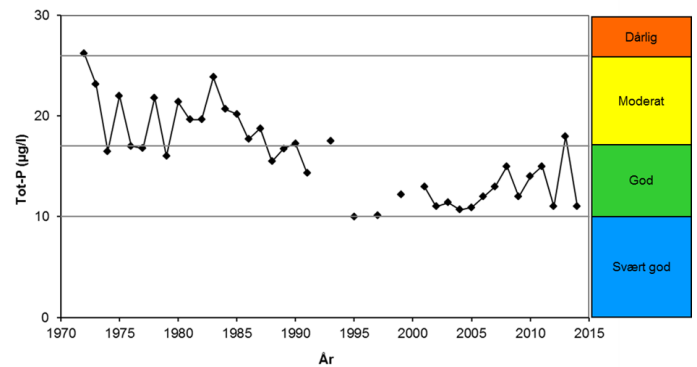
Planteplankton

Alle planter, alger og cyanobakterier inneholder pigmentet klorofyll-a som brukes for å høste solenergi til fotosyntesen. Konsentrasjonen av klorofyll-a i en innsjø brukes derfor som et mål for planteplankton-biomasse, selv om innholdet av klorofyll-a pr. celle varierer noe fra en organismegruppe til en annen, og med lysforholdene.

Cyanobakterier (også kalt blågrønnalger) er encellede eller kolonidannende bakterier som driver fotosyntese slik planter gjør. Cyanobakteriene er en naturlig del av planteplanktonet i ferskvann sammen med alger, de har ofte en blågrønn farge og har derfor fra gammelt av fått navnet blågrønnalger. De er konkurransedyktige ved rikelig tilgang på fosfor og fortrenger andre typer alger, særlig under betingelser hvor de kan utvikle masseforekomst (kalles "oppblomstring" eller "vannblomst"). Noen cyanobakterier kan produsere giftstoffer (toksiner) som kan være helsefarlige over gitte konsentrasjoner.

Siden 2008 har det vært flere år med noe høyere totalfosforkonsentrasjon i Gjersjøen med en topp på 18 $\mu\text{g/l}$ i 2013, mens totalfosforkonsentrasjonen i 2014 lå på samme nivå som før 2008. Den observerte økningen i totalfosforkonsentrasjonen i Gjersjøen kan skyldes flere faktorer. Det har vært en liten økning i de totale tilførslene av totalfosfor til Gjersjøen i denne perioden (se figur 1), selv om det er år til år variasjoner. Mye nedbør og flomepisoder medfører økte tilførsler til innsjøen. Det er imidlertid ingen økning i mengden av alger i Gjersjøen i den samme perioden fra 2008 og frem til 2014, og det er vil være viktig å følge utviklingen i vannkvaliteten i årene som kommer.

Gjersjøen hadde i 2014 en totalnitrogen-konsentrasjon på 1317 $\mu\text{g/L}$, noe som tilsvarer tilstandsklasse dårlig iht. vannforskriften. Gjersjøelva renner ut i Bunnefjorden, og den høye konsentrasjonen av nitrogen kan bidra til å forverre algesituasjonen i Indre Oslofjord. Tiltak for å begrense tilførslene kan derfor bli aktuelle i årene som kommer.

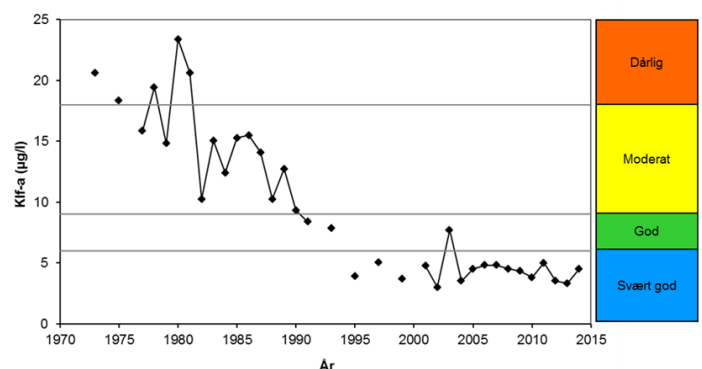

Figur 3. Fosforkonsentrasjonen i Gjersjøen (0-10 m dyp) for perioden 1971-2014. Figuren viser middelverdien av totalfosfor for hvert år, samt grensene mellom de ulike økologiske tilstandsklassene i klassifiseringssystemet til vannforskriften.

Biologiske forhold

Planteplankton og cyanobakterier

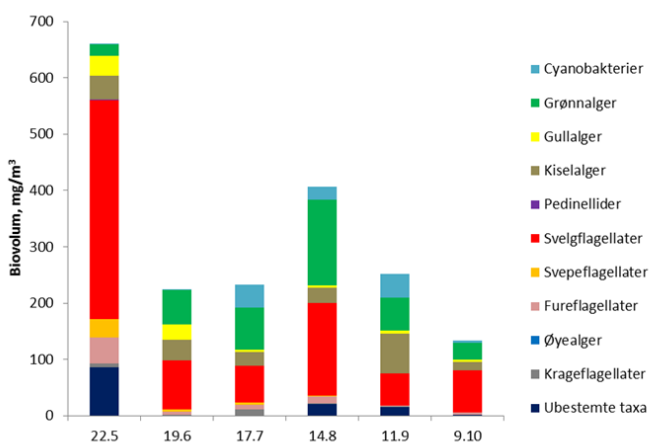
Redusert fosforkonsentrasjon i Gjersjøen har ført til gradvis avtakende konsentrasjon av planktonalger siden undersøkelsene startet i 1972. Det har vært en markert nedgang i klorofyll-a, fra ca. 20 $\mu\text{g/L}$ i 1972 til 4,5 $\mu\text{g/L}$ i 2014 (Fig. 4). På bakgrunn av klorofyll-a konsentrasjonen ligger Gjersjøen i tilstandsklassene svært god iht. vannforskriften. Det ser ikke ut til at de observerte økningene i totalfosforkonsentrasjon i Gjersjøen har gitt økt algevekst.

Figur 4. Konsentrasjon av klorofyll-a i Gjersjøen for perioden 1972-2014 (middelverdier 0-10 meters dyp), samt grensene mellom de ulike økologiske tilstandsklassene i klassifiseringssystemet til vannforskriften.

Det har totalt sett skjedd en positiv endring i sammensetningen av algesamfunnet i Gjersjøen i løpet av perioden 1972 til slutten av 1990-tallet. Cyanobakteriene som dominerte fullstendig på 1960- og 70-tallet, ble redusert fra vel 90 % av det totale algevolum til mindre enn 10 % etter 1991. I stedet har andelen av grupper som grønnalger, kiselalger, svelgflagellater og gullalger økt. Dette er meget gunstig for vannkvaliteten fordi den algen som dominerte tidligere, en rød form av cyanobakterien Planktothrix (tidligere kalt Oscillatoria), kan produsere giftstoffer. Denne algen blir heller ikke omsatt effektivt gjennom biologiske næringskjeder i innsjøen da den er lite spisbar for dyreplanktonet. Økningen av svelgflagellater er gunstig da de er gode beiteorganismer for dyreplanktonet, og derfor bidrar til en større arts-mangfold i planktonsamfunnet og en mer normal næringskjede. Ser en utviklingen i Gjersjøen samlet for 18-års perioden 1995-2014, viser analyseresultatene for planteplanktonsamfunnet at vannmassene har bedret seg betraktelig fra undersøkelsens begynnelse selv om en registrerer tilbakeslag i enkelte år.

Planteplanktonsammensetningen i Gjersjøen i 2014 vises i **Figur 5**. Det var en dominans av svelgflagellater i begynnelsen av vekstsesongen, og svelgflagellater, kiselalger og grønnalger var dominerende gjennom hele vekstsesongen. Det var kun en liten andel cyanobakterier, og de utgjorde omtrent 7 % av den totale biomassen i 2014. De siste årene har det vært små oppblomstringer av ulike cyanobakterieslekter i Gjersjøen, men dette ble ikke observert i 2014. Den totale biomassen av planteplankton var høyere enn i 2013. Det ble påvist spormengder av algetoksiner av typen microcystiner i august 2014.

Figur 5. Biovolum og sammensetningen (algegrupper) av planteplankton i Gjersjøen i 2014.

E. coli/Termostabile koliforme bakterier (tarmbakterier)

Mange forskjellige infeksjonssykdommer kan overføres med drikkevann. De aller fleste av de sykdomsfremkallende organismene skilles ut med avføringen fra smittede mennesker eller dyr. Et kjernepunkt i den hygieniske vurdering av drikkevann blir derfor om vannet inneholder vanlige tarmbakterier. Disse tarmbakteriene er oftest ikke sykdomsfremkallende selv, men dersom de er tilstede i vann, kan det tenkes at sykdomsfremkallende mikroorganismer også er tilstede. Koliforme bakterier finnes i all avføring og kan dermed brukes for å vise om vannet inneholder tarmbakterier. Enkelte arter koliforme bakterier kan imidlertid også forekomme i naturen. Forekomst av koliforme bakterier i drikkevann viser derfor bare en mulig, men ikke sikker forurensning med tarmbakterier. Det ble i 2010 endret analysemetode fra å måle termostabile koliforme bakterier med en membranfiltermetode (44,5 °C), til å måle direkte på E. coli med et kit (Coli-Quant-tray metode). Disse metodene gir overensstemmende resultater for termostabile koliforme bakterier.

Tarmbakterier

Analyser av tarmbakterier i tilførselsbekkene i 2014 bekrefter at det i perioder kan være betydelige tilførsler av urensset avløpsvann til Gjersjøen (se **Tabell 4**). Det ble målt lite bakterier i overflateprøvene fra Gjersjøen i 2014. Som påpekt i tidligere rapporter, vil en utbedring av ledningsnettet være det viktigste tiltaket for å redusere tarmbakterieinnhold, og forbedre vannkvaliteten både i Gjersjøen og i vassdraget ovenfor.

Miljøtilstand i Gjersjøen

Årsgjennomsnittet av de ulike miljøparametrene fosfor, klorofyll, siktedyp og nitrogen i Gjersjøen plasseres innsjøen i ulike tilstandsklasser for vannkvalitet, iht. vannforskriften (**Tabell 5**). Totalfosfor påvirker mengden planteplankton i innsjøen, som igjen klorofyll-a er et mål på. Disse parametrene har bedret seg fra 1983 og til i dag. Konsentrasjonen av totalfosfor var lavere enn i 2013 og tilstandsklasse basert på totalfosfor er moderat. Tilstandsklasse basert på klorofyll-a tilsvarende svært god, mens siktedypet i Gjersjøen bedret seg noe på slutten av 1980-tallet og tilsvarende tilstandsklasse god i 2014. Nitrogeninnholdet har vært og er fremdeles veldig høyt, og selv om det har vært en viss nedgang fra det høyest målte nivået i 1995 (1800 µg/L) er Gjersjøen i tilstandsklasse dårlig i henhold til denne parameteren.

Tabell 5. Tilstandsklasser for Gjersjøen 1986-2014 iht. vannforskriften

År	1986	1987	1988	1989	1991	1993	1995	1997	1999	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Total fosfor (µg/l)	18	19	16	16	15	12	10	11	12	13	11	11	11	11	12	13	15	12	14	15	11	18	11
Klorofyll (µg/l)	15,0	14,0	8,8	11,8	7,4	6,8	3,9	4,6	3,9	4,8	3,0	7,7	3,5	4,5	4,8	4,8	4,5	4,3	3,8	5,0	3,5	3,3	4,5
Sikt (m)	2,0	2,0	2,1	2,7	2,6	3,4	3,6	3,9	3,9	3,3	3,7	3,6	3,7	3,9	3,1	2,5	2,8	2,9	3,0	2,6	3,3	3,1	3,6
Total nitrogen (µg/l)	1438	1630	1350	1630	1563	1771	1800	1529	1560	1300	1280	1520	1476	1374	1543	1744	1640	1520	1560	1480	1567	1633	1317

Kolbotnbekken

Tilførsler til Kolbotnvannet

Siden 2001 er det innenfor dette programmet tatt kontinuerlige vannføringsmålinger i to tilløpsbekker (Augestad- og Skredderstubekken) til Kolbotnvannet. Dette har gjort det mulig å beregne en grovestimat av stofftransport til innsjøen.

I 2014 var de beregnede årlige tilførslene 140 kg fosfor og 4,5 tonn nitrogen til Kolbotnvannet fra de to aktuelle tilførselsbekkene (**Fig. 6**). Det er store år til år variasjoner i tilførslene til Kolbotnvannet, og de avhenger både av vannføring og konsentrasjon av næringsstoffer i bekkene gjennom året. Det var en økning i tilførselen av totalfosfor og totalnitrogen i 2014 sammenlignet med 2013.

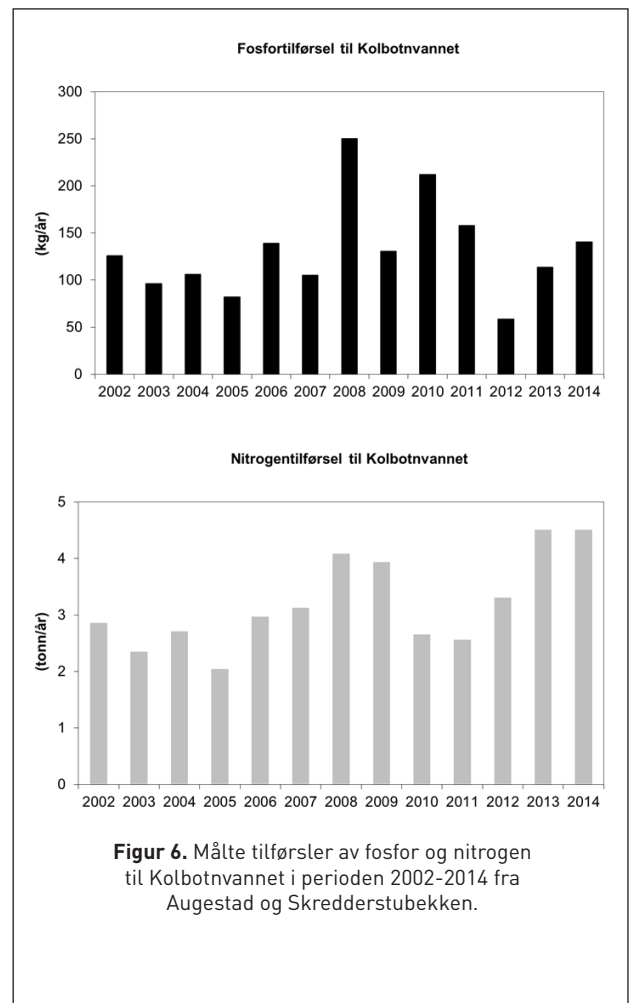
Det skjedde en økning i tilførslene av totalfosfor i både Augestad- og Skredderstubekken i 2014. Det er også tatt månedlige prøver av næringsstoff i Midtoddvei-, Nordenga- og Myrvollbekken (syd i sjøen) i 2014, men her er ikke vannføring målt.

Augestadbekken har gjennomgående bidratt med den største fosfortilførselen til Kolbotnvannet, men det har også vært år hvor tilførslene fra Skredderstubekken har vært høye. Det er lavere fosforverdier i Myrvollbekken og Nordengabekken.

Dataene for vannføring og totalfosfor i bekkene tyder på en kombinasjon av punktutslipp og overløp/feilkoblinger i ledningsnettene i 2014. Den største tilførselen av fosfor fra bekkene til Kolbotnvannet i 2014 skjedde i perioden fra oktober til november. Dette sammenfaller med en periode med mye nedbør og høy vannføring, men også at det ble målt høye konsentrasjoner av totalfosfor i flere av bekkene i denne perioden.

Målte konsentrasjoner av tarmbakterier har vært svært høye i Kolbotnbekken de siste årene (**Fig. 7**). Dette viser at det er lekkasjer av urensset avløpsvann fra kloaknettet. I 2014 ble det gjennomgående målt noe lavere verdier av tarmbakterier sammenlignet med 2013 og i Midtoddveibekken ble det observert betydelig lavere innhold av termotabile koliforme bakterier i 2014 sammenlignet med 2013. Bakterietallet har vært stabilt lavere siden desember 2013 etter utbedring av en kloakkstopp som førte til mye overløp til bekken. Det er fortsatt svært høyt tarmbakterieinnhold i Augestad- og Skredderstubekken.

Resultatene tyder på at det finnes betydelige, lokale utslippskilder i nedbørfeltet, lekkasjer/overløp på det eksisterende ledningsnett eller en kombinasjon av disse faktorene. Det er i våre tidligere anbefalinger påpekt at en utbedring av ledningsnett vil være det viktigste tiltaket for å bedre vannkvaliteten. Vi foreslår derfor en mer detaljert kartlegging i vassdraget for å lokalisere de viktigste kildene.

Figur 6. Målte tilførsler av fosfor og nitrogen til Kolbotnvannet i perioden 2002-2014 fra Augestad og Skredderstubekken.

Miljøtilstand i bekkene

Ser en på utviklingen fra 1994 og frem til 2014, har tilstanden til Kolbotnbekken (Augestad-, Skredderstu- og Midtoddveibekken) vært karakterisert som dårlig til svært dårlig for alle de tre miljøparametrene totalfosfor, totalnitrogen og tarmbakterier. Myrvoll- og Nordengabekken har noe bedre vannkvalitet (Tabell 6).

I forbindelse med overvåking for vannområde PURA har det blitt tatt prøver av bunndyr i noen av tilførselsbekkene til Kolbotnvannet. Det henvises til PURAs overvåkingsrapport for 2014 for mer informasjon om tilstandsklassifiseringen basert på bunndyr.

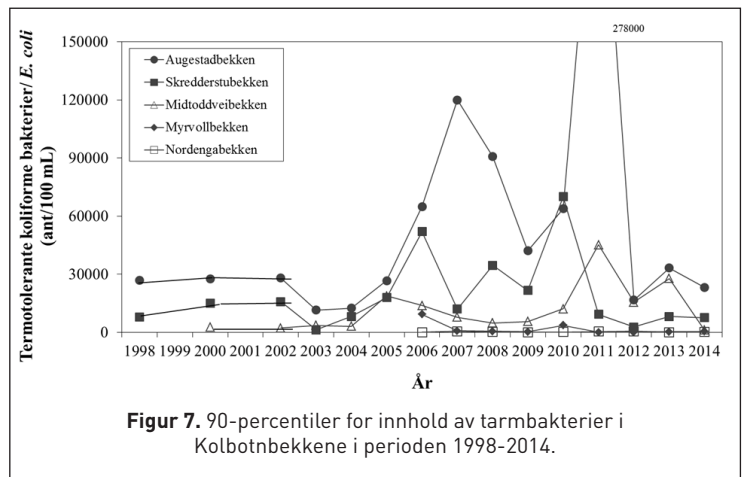
I **Augestadbekken** var det en betydelig reduksjon i konsentrasjonen av totalfosfor sammenlignet med perioden fra 2008-2011. Det ha også vært en reduksjon i konsentrasjonen av totalnitrogen fra 2013 til 2014. Det er store år til år variasjoner, men det er fortsatt store utfordringer med vannkvaliteten i denne bekken. I 2014 kan den klassifiseres som dårlig basert på totalfosfor og totalnitrogen, mens tarmbakterier gir tilstandsklasse svært dårlig.

Skredderstubekken klassifiseres som dårlig basert på totalfosfor og totalnitrogen, mens tarmbakterier gir tilstandsklasse svært dårlig.

Midtoddveibekken klassifiseres som svært dårlig basert på tarmbakterier, som dårlig basert på totalnitrogen og som moderat basert på totalfosfor.

Myrvollbekken klassifiseres som moderat basert på totalfosfor og totalnitrogen, og som dårlig basert på bakterier.

Nordengabekken klassifiseres som moderat basert på totalfosfor og bakterier, som dårlig basert på totalnitrogen.

Tabell 6. Tilstandsklasser for Kolbotnbekken i perioden 1996-2014. Totalfosfor og totalnitrogen er klassifisert etter vannforskriftens klassifiseringssystem, mens E. coli er klassifisert etter SFT's klassifiseringssystem. Vanntype er gitt for hver vannforekomst (9=kalkrik og klar).

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Augestadbekken (9)																	
Tot-P	77	58	120	130	118	102	230	214	88	73	173	341	46	70	59		
Tot-N	2564	1883	2800	2563	2563	2515	3467	3343	2079	2100	2258	3217	2264	2408	1742		
TBK/E.coli	27000	27540	28000	11520	12500	26760	65000	120000	90700	42100	63900	278000	16696	33200	23300		
Skredderstubekken (9)																	
Tot-P	258	54	116	55	70	81	50	29	129	55	161	47	35	44	39		
Tot-N	2691	1917	2583	1973	2241	2086	1893	1838	2278	2075	2008	2017	2027	1989	1633		
TBK/E.coli	7800	15000	15900	1280	8200	17940	52000	12000	34600	21700	70050	9300	2700	8200	7610		
Midtoddveibekken (9)																	
Tot-P		61	47	56	74	54	54	32	39	41	107	87	44	35	34		
Tot-N		2167	2077	2291	2413	2030	2362	1913	1813	1942	2517	2508	2075	1980	1642		
TBK/E.coli		2580	2230	3670	3070	18800	13900	7860	4900	5630	12190	45200	15620	27800	1266		
Myrvollbekken (9)																	
Tot-P								31	21	51	55	58	26	27	23	26	
Tot-N								1217	1128	1121	1142	1182	1064	1227	1086	875	
TBK/E.coli								9362	767	572	254	3622	66	94	252	458	
Nordengabekken (9)																	
Tot-P								16	12	24	31	14	25	17	17	25	
Tot-N								1199	1303	1159	1242	1217	1192	1342	1343	1083	
TBK/E.coli								77	549	180	52	220	399	581	40	146	

Næringssaltene fosfor og nitrogen (P og N) er oppgitt med aritmetrisk middel for året (µg/L).

Termotolerante koliforme bakterier/E.coli er gitt som 90-percentil, dvs. 90% av målingene ligger under denne verdien (ant/100 ml)

Temperatursjiktning

Vannmassenes lagdeling har avgjørende betydning for kjemiske og biologiske prosesser i en innsjø og derfor fordeling og vekst av alger og cyanobakterier. Normalt vil en innsjø ha samme temperatur gjennom hele vannmassen en kort periode om våren og en lengre periode om høsten, de såkalte sirkulasjons-periodene. Om vinteren og om sommeren vil lettere overflatevann ligge over tyngre bunnvann. Sprangsjiktet, som er området mellom disse to vannlagene der vanntemperaturen endrer seg raskt, danner et løkk som sperrer for blanding av vannmassene.

Oksygenvinn og H₂S-dannelse i bunnvannet

I en innsjø som er lite forurenset vil oksygenmetningen være nær 100 % fra overflaten ned mot bunnen. Stor tilførsel av fosfor og nitrogen medfører økt algeproduksjon i innsjøen. Partikler i tilført kloakkvann, erosjonsmateriale /landbruksavrenning og produserte alger synker til bunns og nedbrytes av bakterier. Nedbrytningen forbruker oksygenet i de dypeste vannmassene. Når alt oksygenet er oppbrukt går bakteriene over til svovel som erstatning og omdanner det til H₂S (hydrogensulfid) som er svært giftig for de fleste organismer. Prosessen gjelder spesielt mot slutten av sommer- og vintersesongen når innsjøen har vært beskyttet mot sirkulasjon og utluftning pga. et stabilt sprangsjikt eller isdekke.

Interngjødsling

Innsjøer får tilført fosfat fra nedbørfeltet gjennom elver, bekker, eller med grunnvann. Når det er oksygen til stede, bindes en del av fosfatet umiddelbart til jern eller andre metaller. Under denne prosessen dannes små fnokker som synker til bunns og blir en del av sedimentet. Resten av fosfatet kan tas opp av alger og integreres i deres biomasse. Når algene dør frigjøres noe av fosfatet igjen. Resten transporteres med biomassen til sedimentet. I de fleste norske innsjøer fjernes på denne måten omtrent 50-70 % av fosfor fra vannet, men denne prosessen er reversibel. Hvis konsentrasjon av oksygen i bunnvannet underskrider 0,1 mg/l frigjøres det fosfat fra sedimentet. Dette skjer vanligvis om sommeren eller vinteren under stagnasjon. Fosfat akkumuleres da direkte over sedimentet og blandes inn i hele vannsøylen under den neste sirkulasjonsperioden. Denne prosessen kalles interngjødsling. Interngjødslingen medfører en resirkulering av fosfat i innsjøen og motvirker dermed tiltak i nedbørfeltet.

Lufting med Air X i Veslebukta i 2013

Det har til tider vært problemer med oksygenfattig bunnvann inne i Veslebukta, og dette er trolig fordi det er en grunn terskel på omtrent 2-3 meters dyp mellom Veslebukta og resten av innsjøen som hindrer god sirkulasjon av oksygen fra Limnoxen som er plassert ute i hovedbasenget.

Det ble derfor i 2013 satt i gang et prøveprosjekt med lufting av bunnvannet i Veslebukta i Kolbotnvannet. Systemet som ble brukt heter AirX og består av et nettverk med diffusorslanger på 25x25 meter lagt ned mot bunnen i Veslebukta. Slangene ble forsynt med vanlig luft. Målinger av oksygen i bunnvannet før og etter at AirX ble satt i drift i juni i 2013 viser at luftingen hadde en god effekt på oksygenforholdene i bunnvannet i Veslebukta. Denne luftingen med AirX har derfor blitt videreført.

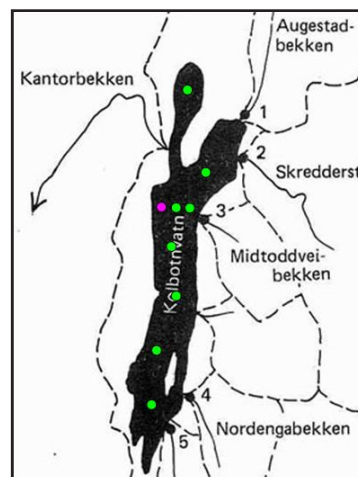
Utvikling og tilstand i Kolbotnvannet

Fysiske og kjemiske forhold

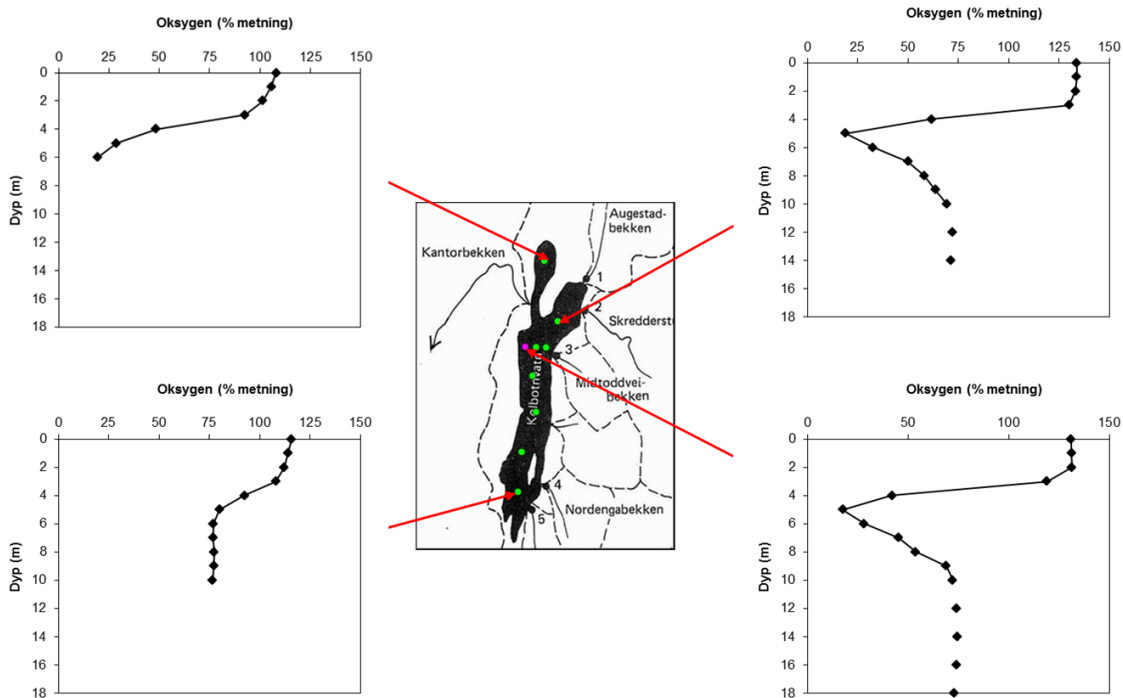
I Kolbotnvannet ligger vanligvis sprangsjiktet på mellom 2 og 8 meters dyp gjennom hele sommersesongen. Sprangsjiktet fører til at bunnvannet ikke tilføres nytt oksygen om sommeren og under isen om vinteren. I tillegg er Kolbotnvannet lite vindeksponert og det har derfor vært et stort problem med oksygenvinn og dannelse av hydrogensulfid (H₂S) i bunnvannet.

Fleire tiltak har tidligere blitt benyttet for å bidra til å bedre vannkvaliteten i Kolbotnvannet i tillegg til reduksjon av forurensningene.

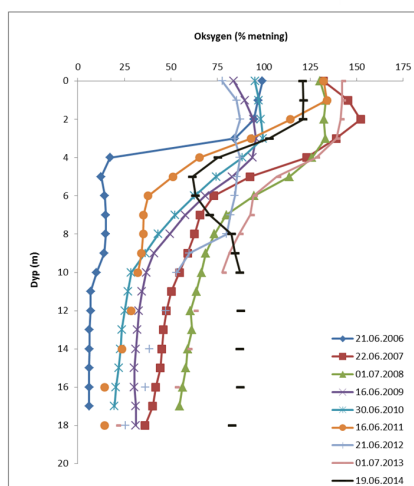
I juni 2007 ble det installert en Limnox-lufter i Kolbotnvannet for å motvirke fosfatutslipp fra sedimentet (**Fig. 8**). "Limnoxen" tilfører omtrent 200-300 kg oksygen pr døgn til vannet direkte over sedimentet. Med få unntak har Limnoxen vært kontinuerlig i drift siden sommeren 2007. I november i 2010 oppsto det tekniske problemer som medførte at Limnoxen ikke fungerte optimalt, og den ble tatt på land for vedlikehold i mai 2011. Det ble derfor ikke gjennomført lufting av bunnvannet i Kolbotnvannet gjennom vekstsesongen i 2011. Limnoxen har vært i normal drift siden 2012, men med enkelte driftsproblemer (hovedsakelig forankringsproblematikk) som har medført at den i perioder ikke har fungert optimalt. Det ble gjennomført vedlikehold på Limnoxen på forsommeren i 2013, og den var etter dette i normal drift gjennom sommeren. Det var behov for noen justeringer i forankringen for å få Limnoxen til å ligge i vater. I 2014 har Limnoxen fungert normalt. For å dokumentere effekten av luftingen, har det blitt gjennomført et utvidet måleprogram i Kolbotnvannet. I tillegg til hovedstasjonen ble det tatt oksygenprofil på fire til seks stasjoner fordelt over hele innsjøen (**Fig. 8**). På hver stasjon ble det også tatt en prøve fra bunnvannet. Disse prøvene ble analysert for totalfosfor for å dokumentere mulig utslipp av fosfat fra sediment.

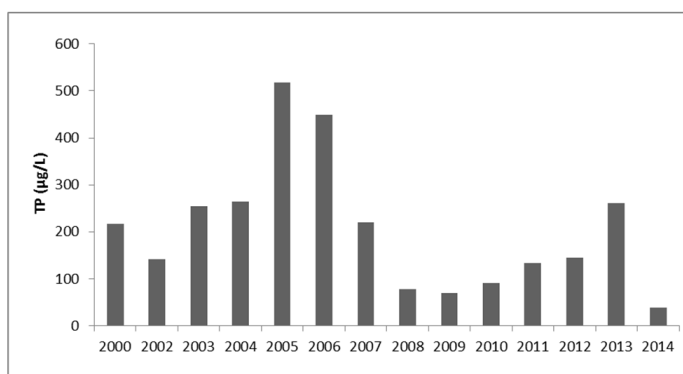
Figur 8. Plassering av Limnoxen (rød prikk) og målestasjoner for utvidet program (grønne prikker).

Figur 9. Oksygenprofiler på flere stasjoner i Kolbotnvannet den 17.07.2014

Figur 10. Oksygenprofil på hovedstasjonen uten (2006, 2011) og med Limnoksen (2007, 2008, 2009, 2010, 2012, 2013, 2014).

Figur 11. Konsentrasjonen av fosfor i bunnvann (hovedstasjonen) på slutten av sommeren i årene 2000-2014.

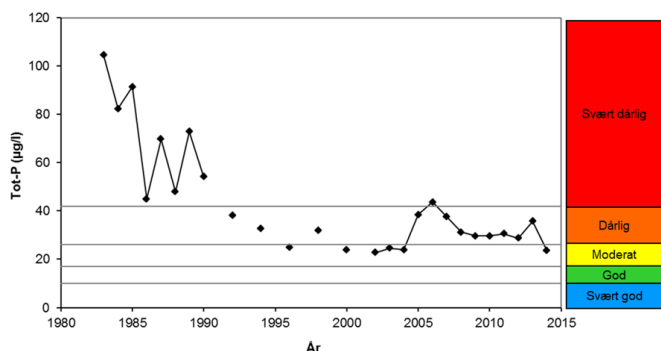
Tidligere var bunnvannet i innsjøen fritt for oksygen allerede i juni. Resultater fra det utvidede måleprogrammet har vist at optimal lufting med Limnoksen gir gode oksygenforhold i bunnvannet i hele Kolbotnvannet (**Fig. 9**). En sammenligning av data fra 2006-2014 viser at Limnoksen har en positiv effekt på oksygenkonsentrasjonen når den er i normal drift (**Fig. 10**).

Figur 11 viser konsentrasjonen av fosfor i bunnvannet på slutten av sommeren i perioden 2000-2014. Verdier over 400 µg/L i 2005/2006 er i tråd med kraftig utslipp av fosfat fra sedimentet. I 2007, samme året som Limnoksen ble tatt i bruk, ble det funnet en betydelig tilbakegang fra ca. 450 µg/L (2006) til ca. 230 µg/L (2007). I 2008 og 2009 var det fortsatt en betydelig reduksjon i konsentrasjonen av fosfor, til henholdsvis 78 µg/L og 70 µg/L. I 2011 og 2012 var gjennomsnittsverdien for totalfosfor omtrent 130-140 µg/L i bunnvannet, og denne økningen var trolig et resultat av at det i perioder var oksygenfrie forhold i bunnvannet siden Limnoksen ikke fungerte optimalt. I 2013 var det også høyere totalfosforverdier i bunnvannet (260 µg/L), og det var særlig i oktober at det ble målt

svært mye totalfosfor (770 µg/L). Det ble målt lite oksygen i bunnvannet i oktober, og dette har trolig medført en periode med utslipp av fosfat til bunnvannet. Limnoksen fungerte godt i 2013, men den har i perioder ikke ligget helt i vater, og dette har medført at luftingen ikke har blitt gjennomført optimalt. Dette ble justert høsten i 2013. I 2014 ble det målt relativt lave totalfosforverdier i bunnvannet (39 µg/L), dette tyder på at Limnoksen har fungert optimalt i 2014.

Resultatene viser at luftning av bunnvannet har medført en reduksjon i interngjødslingen med 50 - 80 %. I forbindelse med vurdering av tiltak for Kolbotnvannet ("Tiltaksvurdering i Kolbotnvannet", Oredalen, Rohrlack og Tjomsland, 2006), ble det brukt en modell for å simulere effekten av lufting på utlekking av fosfor fra bunnsedimentene i Kolbotnvannet og de målte effektene i 2007-2013 stemmer godt overens med de simulerte effektene. Såfremt teknikken fungerer så har Limnox-lufteren i Kolbotnvannet en positiv effekt på fosfor-innholdet i innsjøen. Det er imidlertid viktig med et fortsatt fokus på tiltak som kan redusere tilførslene av fosfor til innsjøen.

Totalfosfor-konsentrasjonen i Kolbotnvannet er dels et resultat av høy tilførsel av fosforholdig vann fra nedbørfeltet og dels ”intern gjødsling”. Konsentrasjonene i overflatesjiktet (0-4 m) har gradvis avtatt siden målingene startet i 1972. Spesielt fra 1990 og utover avtok konsentrasjonene betydelig (**Fig. 12**). I 2014 var gjennomsnittsverdien for totalfosfor på 23,5 µg/L, og dette er noe lavere enn i perioden 2005-2013 og tilsvarer tilstandsklasse moderat. Totalfosfor-konsentrasjonen må reduseres til under 17 µg/L for å nå miljømålet (iht. vannforskriften), som tilsvarer tilstandsklasse god. Dette er imidlertid et svært strengt krav for Kolbotnvannet, og det er derfor i PURAs tiltaksanalyse satt et mer realistisk miljømål for Kolbotnvannet på 20 µg/L.

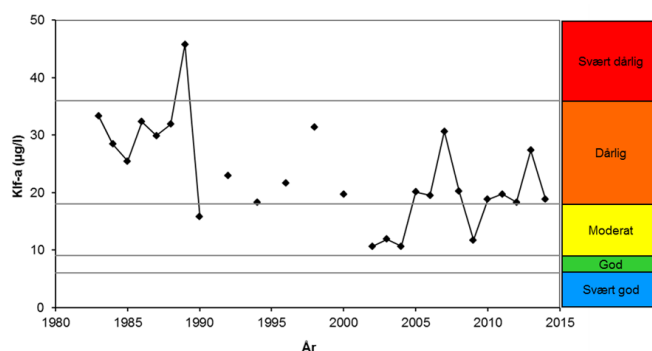

Figur 12. Målte konsentrasjoner av totalfosfor (µg/L) i Kolbotnvannet (0-4 meter) for perioden 1983-2014, samt grensene mellom de ulike økologiske tilstandsklassene i klassifiseringssystemet til vannforskriften.

Utviklingen av nitrogenkonsentrasjonen i Kolbotnvannet viser en tydelig avtakende tendens siden midten av 1980-årene. I 2014 var innholdet av totalnitrogen i Kolbotnvannet på 567 µg/L, noe som tilsvarer tilstandsklasse god iht. vannforskriften. Hovedkilden til nitrogen i Kolbotnvannet er urensset avløpsvann, men høyt nitrogeninnhold i nedbør og en viss avrenning fra f.eks forurensede gater bidrar også noe. Det er verdt å merke seg at nitrogen-konsentrasjonen er betydelig lavere i Kolbotnvannet enn i Gjersjøen, fordi Gjersjøen tilføres mye nitrogen fra landbruksområder og dels fordi nitrogen fjernes effektivt ved naturlige prosesser i sedimentene i Kolbotnvannet.

Biologiske forhold

I en næringsrik innsjø som Kolbotnvannet, er det normalt med store variasjoner i mengde og sammensetning av planteplankton. Sammensetningen skifter raskt og det er liten grad av likevekt og stabilitet i planteplankton-samfunnet. Fra 1990-tallet har konsentrasjonen av klorofyll-a (et mål på alge mengden) variert mellom tilstandsklasse svært dårlig til moderat iht. vannforskriften (**Fig. 13**). I perioden 2002-2004 var klorofyllverdiene lavere (11-13 µg/L). I 2005-2006 skjedde det en økning i klorofyllmengene igjen, og i 2007 var det en betydelig økning (30,6 µg/L). Dette skyldes i hovedsak en kraftig oppblomstring av cyanobakterier. I 2014 var den gjennomsnittlige klorofyllverdien 18,8 µg/L, noe som tilsvarer tilstandsklasse dårlig.

Figur 13. Konsentrasjon av klorofyll-a i Kolbotnvannet for perioden 1983-2014 (middelverdier 0-4 meters dyp), samt grensene mellom de ulike økologiske tilstandsklassene i klassifiseringssystemet til vannforskriften.

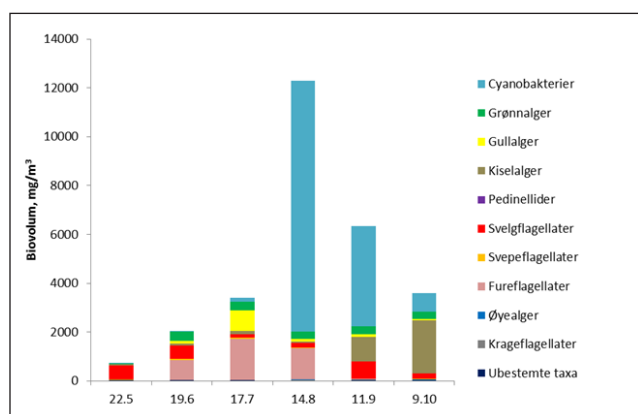
Planteplankton-sammensetningen i Kolbotnvannet i 2014 vises i **Figur 14**. I 2005-2007 var det kraftige oppblomstringer av cyanobakterier, og da spesielt arter i slekten Planktothrix. I 2008 og 2009 var det en betydelig reduksjon av cyanobakterier, og de var ikke dominerende i planteplankton-samfunnet. I 2010 var det igjen en sterk dominans av cyanobakterier i Kolbotnvannet, i hovedsak arter i slekten Anabaena. I 2011 og 2012 ble det igjen observert en dominans av cyanobakterier i slekten Planktothrix i Kolbotnvannet. I 2013 var det en kraftig oppblomstring av Planktothrix i perioden fra mai til juni, og deretter skjedde det et tydelig dominansskifte til Anabaena planktonica i juli til september. I 2014 ble det observert svært høye konsentrasjoner av cyanobakterier fra slekten Dolichospermum, mens det ble observert svært lite av slekten Planktothrix. Disse store år-til-år-variasjonene i planteplankton-samfunnet viser at Kolbotnvannet er et ustabil system som i tillegg påvirkes av fysiske påvirkninger som lufting av bunnvannet. Til tross for bedret vannkvalitet gjennom de siste tiårene, kan det fortsatt oppstå betydelige oppblomstringer av cyanobakterier i innsjøen.

Cyanobakterier og giftproduksjon

Fra sommeren 2005 startet man å måle innholdet av microcystiner i Kolbotnvannet etter mistanke om oppblomstring av giftproduserende cyanobakterier. I 2005-2007 ble det målt svært høye konsentrasjoner av microcystin i Kolbotnvannet, og innsjøen var til tider stengt for bading. I 2009-2010 ble det ikke påvist microcystin i Kolbotnvannet, og det tyder på at det var dominans av ikke microcystin-produserende cyanobakterier. I 2011, 2012 og 2013 ble det igjen målt betydelige mengder av microcystin i Kolbotnvannet, og det var mest sannsynlig Planktothrix som var microcystinprodusent. I 2014 ble det ikke påvist microcystin i innsjøen.

Mange cyanobakterier som Planktothrix har gassblærer som gjør dem i stand til å regulere posisjonen i dypet. I tillegg er de gode på å utnytte svakt lys sammenlignet med andre planktonalger. Dekanderforinntaet dypder de ikke konkurrerer så mye med andre alger om næringsstoffer som de ville gjort i overflatelaget. Planktothrix kan danne oppblomstring i sprangsjiktet mellom varmt overflatevann og kaldere dypvann om sommeren. Det er også et kjent fenomen at Planktothrix kan utvikle en høstopplomstring og deretter opprettholde overlevelse og vekst ved å legge seg som et sjikt rett under isen i løpet av vinteren. Dette skjedde både om vinteren i 2011/2012 og 2012/2013, hvor Planktothrix «overvintret» under isen i Kolbotnvannet. Ved isgang i 2012 og 2013 var det mye Planktothrix i innsjøen, og de kunne vokse videre utover våren. Utover sommeren i 2013 utviklet det seg en oppblomstring av Planktothrix, men det ble et skifte fra dominans av Planktothrix til dominans av Anabaena planktonica i overgangen fra juni til juli i 2013. I 2014 ble det observert veldig små mengder Planktothrix og det ble ikke påvist microcystin i innsjøen. Det var derimot veldig høy konsentrasjon av cyanobakterien fra slekten Dolichospermum i august og september i 2014.

Figur 14. Biovolum av planteplankton, og sammensetning (algegrupper) i Kolbotnvannet i 2014

Microcystiner

Microcystin er en gruppe giftstoffer som produseres av visse stammer av cyanobakterier, og som bl.a. kan medføre leverskader hos mennesker. Verdens helseorganisasjon (WHO) har satt en øvre grense for microcystiner i badevann på 10 µg/L.

Lufting av bunnvannet i Kolbotnvannet og oppblomstringer av cyanobakterier

De siste par årene har luftingen med Limnoxen, i kombinasjon med rekordmilde vintre i 2013 og 2014, medført at det ikke har etablert seg stabil is på deler av Kolbotnvannet om vinteren. De samme årene har det blitt observert at Planktothrix har overlevd gjennom vinteren og at det raskt har utviklet seg en Planktothrix oppblomstring i innsjøen etter isgang om våren. Det at deler av innsjøen ikke er dekket av is kan ha gitt bedre overlevelse av Planktothrix gjennom vinteren og på den måten ha bidratt til oppblomstringssituasjonen den påfølgende våren. Målet med Limnoxen er at den skal unngå oksygenfritt bunnvann og dermed utlekking av fosfat fra sedimentet til bunnvannet. Resultatene viser at denne ønskede effekten oppnås når Limnoxen virker optimalt (se Fig. 11). I årene 2007-2010 virket Limnox godt og dette var også år uten oppblomstring av Planktothrix. I årene 2011-2013 har Limnox ikke virket optimalt og har påvirket isforholdene i innsjøen. Dette kan igjen ha medført at Planktothrix har hatt bedre overlevelse gjennom vinteren. Dette understreker at det er svært viktig å gjennomføre tekniske inngrep i et økosystem på en kontrollert måte, for ikke å oppnå andre effekter av tiltaket enn det som er planlagt. Dersom Limnoxen skal ha den ønskede effekten er det avgjørende at den fungerer så optimalt som mulig. I 2014 ser det ut som om Limnoxen har fungert optimal da det har vært gode oksygenforhold i bunnvannet i overvåkingsperioden mai til oktober i 2014. Tar man også i betraktning delavekonsentrasjonene av totalfosfor i bunnvannet i perioden tyder det på at det har vært svært lite, eller ingen lekkasje av fosfor fra sedimentene i overvåkingsperioden i 2014.

Miljøtilstand i Kolbotnvannet

Årsgjennomsnittet av de ulike miljøparametrene fosfor, klorofyll, siktedyp og nitrogen i Kolbotnvannet plasserer innsjøen i ulike tilstandsklasser for vannkvalitet, iht. vannforskriften. Totalfosfor påvirker mengden planteplankton i innsjøen, som igjen klorofyll-a er et mål på. Konsentrasjonen av totalfosfor i Kolbotnvannet har bedret seg fra begynnelsen av 1990-tallet, og i 2014 klassifiserer innsjøen som moderat (Tabell 7). En høy konsentrasjon av fosfor stimulerer til mye algevekst, og dette gjenspeiles i mengden av klorofyll-a. I 2014 var verdien av klorofyll-a 18,8 µg/L og tilsvarer tilstandsklasse dårlig iht. vannforskriften. Siktedyp tilsvarer tilstandsklasse dårlig, og total nitrogen tilsvarer tilstandsklasse moderat.

Tabell 7. Tilstandsklasser for Kolbotnvannet i 1986-2014 iht. vannforskriften.

År	1986	1987	1988	1989	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Total fosfor (µg/l)	50,7	69,7	47,9	72,9	54,1	38,1	32,8	25,0	32,0	24,0	22,8	24,6	24	38,4	43,6	37,6	31,2	29,7	29,7	30,6	28,7	35,7	23,5
Klorofyll (µg/l)	32,3	29,9	31,8	45,7	15,8	23,0	18,3	21,6	31,3	19,7	10,6	11,8	10,6	20,1	19,5	30,6	20,2	11,7	18,8	19,7	18,3	27,3	18,8
Sikt (m)	2,1	2,4	2,0	1,4	2,1	2,0	1,7	1,8	1,9	2,3	2,8	2,1	2,5	1,9	2,1	1,7	2,5	3,3	2,5	1,8	2,2	1,8	2,1
Total nitrogen (µg/l)	1367	1390	1136	1010	1197	913	1000	817	920	617	660	520	723	622	618	753	620	774	612	586	583	700	567

NIVA: Norges ledende kompetansesenter på vannmiljø

NIVA gir offentlig vannforvaltning, næringsliv og allmennheten grunnlag for god vannforvaltning gjennom oppdragsbasert forsknings-, utrednings- og utviklingsarbeid. NIVA kjennetegnes ved stor faglig bredde og godt kontaktnett til fagmiljøer i inn- og utland. Faglig tyngde, tverrfaglig arbeidsform og en helhetlig tilnæringsmåte er vårt grunnlag for å være en god rådgiver for forvaltning og samfunnsliv.

Norsk institutt for vannforskning

Gaustadalléen 21 • 0349 Oslo
Telefon: 02348 • Faks: 22 18 52 00
www.niva.no • post@niva.no